

Ульвіє АБЛАЄВА

ТРАДИЦІЙНІ ГОЛОВНІ УБОРИ КРИМСЬКИХ ТАТАР: ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ

Стаття присвячена питанням класифікації кримськотатарських традиційних головних уборів: жіночих, чоловічих і дитячих. В основу дослідження покладено нарративні, образотворчі джерела XVIII—XX ст., а також власні польові матеріали автора. Наводяться всі відомі терміни головних уборів, поширених у Криму до першої чверті XX ст., багато з яких до теперішнього часу безповоротно втрачені.

Ключові слова: кримські татари, традиційний народний костюм, жіночі головні убори, головні убори нареченої, чоловічі, дитячі головні убори.

© У. АБЛАЄВА, 2015

Традиційні кримськотатарські головні убори були вельми численними і різноманітними. Вони розрізнялись за формою, матеріалами, декором, манерою носіння. На гравюрах із зображеннями мешканців Європейської чи Малої Тартарії, як називали Крим у середньовіччя, вони — то з європейським *геніном*, то зі східним *кауком*, то схожі до сучасних хусток і шалей.

Традиційний народний костюм кримських татар досі залишається слабо вивченим. У нечисленних наукових дослідженнях [11, с. 23; 33] та рукописі дисертації Л. Аблямітової [3, с. 85], в хрестоматійному виданні [8, с. 1] чи популярних статтях [13] на цю тему лише окреслюються загальні обриси цього надзвичайно багатого, у низці своїх особливостей унікального надбання культури кримськотатарського народу. Сьогодні, коли кримські татари надзвичайно гостро відчують потребу в етнокультурному самозбереженні, традиційна культура, передусім народний костюм, виступає чи не основним чинником етнічної ідентифікації народу. Саме до народного костюма зараз прикута пильна увага як професійних модельєрів, так і просто зацікавлених широких кіл громадськості. На жаль, доводиться часто спостерігати, коли незнання, недослідженість проблеми, відтак інформаційний голод породжують некомпетентність, спрощення, а то й спотворення у трактуваннях відповідних форм традиції. Отож, нагальним є завдання якомога вичерпніше дослідити народний кримськотатарський костюм, зокрема такий його важливий компонент, як головні убори. У цій проблематиці автор вже має певний досвід та друковані напрацювання [1, с. 340; 2, с. 8].

У запропонованому дослідженні вперше зроблена спроба чіткої класифікації жіночих, чоловічих і дитячих традиційних головних уборів, які побутували на початку XIX — в першій чверті XX століття. Крім того, окрема увага приділяється найменуванню жіночих уборів, в термінології яких у наш час є велика плутанина, зумовлена історичними реаліями¹. При класифікації предметів відповідно до відібраних ознак апіорі передбачається його певна уніфікація. Тому ми з декількох варіантів назв відібрали найбільш вживані

¹ Історичні реалії зв'язані зі складним етногенезом кримськотатарського народу, з відомою відособленістю субетносів, що призвело до існування численних термінів в позначенні одного й того ж елемента костюма.

терміни, щоб привести термінологію головних уборів до якогось «спільного знаменника», виділивши їх жирним шрифтом. Походження, локальні різновиди і символіка традиційних головних уборів, так само як види ткацтва і орнаментатії, залишаються поза межами цієї статті, оскільки є матеріалом окремого дослідження.

Основною визначальною ознакою головних уборів кримських татар є форма, яка часто була тісно пов'язана з матеріалом виготовлення. Тому основними критеріями в класифікації традиційних головних уборів, по-перше, є форма, а вже потім матеріал виготовлення і манера носіння.

Жіночі головні убори

Традиційні жіночі головні убори умовно можна поділити на дві групи. **До першої групи** входять різноманітні хустки, шарфи, шалі й накидки з м'яких тканин, які ми розглядали раніше [13, с. 36—39]. Перелічимо їх: *явлух*, варіант *баш-явлух* (далі всі діалектні варіанти — через похилу риску) /*яв-лих*/ *яглих*; *поши*/ *пошу*; *шал*/ *шалчих*; *чембер*/ *шембер*; *хане*; *яшмах*; *чевре*/ *чїре*; *хийих*/ *хийихча* чи *уч-коше*; *ємен*; *менділь*; *бурумчух*/ *буркенчик*/ *буркенчек*; *греф*/ *греп*; *фередже*/ *передже*/ *перандже*; *шербенті*; *фирланта*/ *пирланта*; *дюльбен*/ *дюльбер*; *дастар*; *марама*/ *махрама*/ *мархама*, *фередже*/ *марама* і спеціальний убір нареченої — *дувах*.

До другої групи належить єдиний предмет — шапочка твердої форми *фес*/ *дал-фес*/ *пес*.

Багаточисленні предмети першої групи, які мають м'яку форму, поділені на три підгрупи. **До першої підгрупи** належать квадратні хустки з різноманітних тканин: *явлух*, *баш-явлух*/ *яв-лих*/ *яглих*, які носили, склавши по діагоналі. Домоткані хустки були простими, без взорів чи з набивним малюнком *басма* з вовняної/ лляної/ бавовняної чи змішаної тканини. Побутували також хустки з шовку чи газу (легка прозора тканина). Парадні хустки оздоблювали мереживом, китицями, помпонами — кутасами, бісером, блискітками, вишивкою. Бідні дівчата розрізали недорогі хустки по діагоналі і таким чином робили косинки *хийих*/ *хийихча*/ *уч-коше*.

Численні діалектні варіанти хусток: *шал*/ *шалчих*/ *дорт-коше*/ *чевре*/ *чїре*/ *чембер*/ *шембер*/ *хане*/

Іл. 1. Узорно виткана головна шаль марама середини ХІХ ст. з мідними золоченими китицями. Власність автора

поши / *пошу*/ *ємен*/ *ємені*/ *дюльбен*/ *тюльбен*/ *яшмах* означали квадратну хустку, якою пов'язували голову, попередньо склавши по діагоналі.

Способи носіння хусток, які могли бути пов'язані безпосередньо на голову чи поверх шапочки фес:

1. Хустка щільно охоплювала верхню частину голови, її кінці зав'язували в маленький вузлик над чолом чи на потилиці.

2. Хустка вільно охоплювала голову під підборіддям, її кінці підтикали між хусткою і обличчям в ділянці щік чи пов'язували на шиї.

3. У великій хустці закладали широку складку по діагоналі, ця складка охоплювала чоло, а кінці пов'язували високо на потилиці.

4. Кінці великої хустки вільно звисали вниз, покриваючи плечі і груди.

Квадратна хустка приблизних розмірів від 0,5 x 0,5 м до 1,2 x 1,2 м з щільних тканин розмаїтих кольорів з прикрасами і без них — це *явлух*. Найпоширеніша манера носіння — хустка щільно охоплює голову і зав'язана вузликом над чолом. У деяких регіонах Криму така манера носіння хустки була притаманна тільки для заміжніх жінок, і в цьому випадку головний убір мав назву *чембер*. Пов'язування під

Іл. 2. Листівка початку ХХ ст. із зображенням кримської татарки в національному костюмі. На голові фес, зверху фередже

підборіддям хустки, складеної трикутником чи цільно, з вільно розпущеною частиною на спині, не характерне для кримських татарок. Перший спосіб носіння хусток традиційний для російських жінок, другий — для казанських татарок.

Хустку починали носити із семилітнього віку. Згідно з ісламським віровченням волосся добропорядної жінки повинно бути покрите, тому хустку (чи інший головний убір) в традиційному суспільстві не знімали до останніх днів її власниці. Хустки відігравали важливу роль і в похоронній обрядовості. Мусульманський саван — це довгий шматок білої тканини, який розривали на декілька частин (застосовувати ріжучі засоби заборонено), одна з яких виконувала роль головної хустки *явлух*.

Варіантом хустки, яка відрізнялась своїм розміром від наведених була велика хустка *араба-шал* / *йол-шал* / *сантрач-шал* (від *араба* — арба, / *йол* — дорога, / *сан трач* — клітка), яка виконувала функцію верхнього теплого одягу, оскільки через м'який клімат верхнього зимового одягу у кримських татарок не було. Цей предмет у формі великого квадрата, аналогічний сучасним пледам, ткали з овечої або верблюжої вовни. Хустка-плед мала обов'язкові атрибути: малюнок у велику клітинку і

китиці. Носили його, накинувши на голову і загорнувшись, як у кокон.

До другої підгрупи належать усі види головних уборів, які характеризуються більшою довжиною порівняно із шириною: різні шалі і шарфи. За кольором шалі були переважно білими або світлих пастельних тонів з легких, напівпрозорих тканин, на відміну від хусток всіляких кольорів і різних фактур.

Один з головних елементів традиційного жіночого костюма — головна шаль *марама*. Іл. 1. В останні сто років за будь-яким головним убором кримських татарок, що має вигляд довгого шарфа, закріпилося стійке найменування *марама*, що абсолютно неправильно. *Марама* в більшості регіонів Криму накидали на голову тільки після попереднього ритуального очищення *абдест*, і завжди поверх нижньої хусточки! Призначення такої шалі було виключно сакральним — покривши голову *марама*, п'ять разів молилися та/або читали Коран та/або були присутні на спільних молебнях *дува*. У будь-який інший час *марама* не тільки не носили, але навіть і не доторкалися до неї! Спочатку, згідно з нашими польовими дослідженнями, *марама* були тільки з витканими візерунками: білим по білому, чорно/білим або сірим по білому полотні, пізніше з'явилися *орнеклі марама*, тобто з вишитими візерунками у різних техніках по вузьких краях полотна. Зазвичай це прямокутний шматок тканини, переважно з нефарбованої, але вибіленої лляної/бавовняної або змішаної домотканої тканини розміром 1,5—2 м і більше в довжину і приблизно 0,5 м в ширину. Іл. 1.

Виключно урочиста головна шаль *топрах басті марамаси* (від *топрах* — земля, *басті* — настати; тобто шаль, яка дає право увійти до будинку свекрухи), власноруч виткана і вишита нареченою, підносилися свекрусі у весільному обряді [5, с. 227—238]. Проте були в Криму регіони, наприклад села Алуштинського району²: Улу-Узень, Хуру-Узень, Тувах, у яких ця ритуальна шаль мала інший термін — *шербенті*.

Отже, традиційна жіноча головна шаль, носіння якої вимагало дотримання певних правил, називається *марама*.

Також до другої підгрупи, яка характеризується великою довжиною і достатньою шириною тканини,

² Відомості отримані від респондентів Ш. Бекірова, 1921 р. н., Д. Куртсеїтова, 1924 р. н., Ф. Велієва, 1930 р. н.

належить *шербенті* і *фирланта*. Головна відмінність останньої в тому, що вона — з легкої прозорої шовкової тканини. *Бурумчух* / *буркенчік* / *буркенчек* — широкі ошатні шарфи, красиво оброблені блискітками. Їх носили дівчата на виданні, наречені і молоді заміжні жінки. Довгий вузький шарф, імовірно з крепу, ніжних пастельних тонів, часто оброблений мереживом, називався *греф* / *греп*.

До **третьої підгрупи** відноситься спеціальне покривало *фередже*, *фередже-марама*, в степовому регіоні — *дастар/тастар*, яке повинна була накинути на себе, виходячи за межі дому, жінка, згідно з релігійними приписами³. Це покривало — великий шматок білої, рідше рожевої / блакитної / червоної рідкотканої тканини без прикрас, якою закривалися від поглядів сторонніх чоловіків. За наративними свідченнями, *фередже* було «модно» в містах і великих селищах; у маленьких, загублених у лісовій глушині селах, де всі мешканці чудово знали один одного, ховати обличчя і фігуру сенсу не було. *Фередже* займає межову позицію як у нашій класифікації, так і за своєю внутрішньою суттю, оскільки належить, швидше, до верхнього одягу. Проте всі покривала, якими жінка умовно «відгороджувалась» від зовнішнього світу — це ***фередже***. Іл. 2.

Окреме місце займає комплекс головного убору нареченої, що складався з декількох окремих предметів. У першу чергу це пишно прикрашена феска. Обличчя нареченої закривала прозора шаль з блискітками, а поверх неї покривало *фередже-марама*. Заключним елементом головного убору нареченої був *дувах*, який на неї надягали в останній день шлюбної церемонії і в ньому перевозили її в дім нареченого. *Дувах* — це гарна цупка тканина довжиною приблизно 3 м, яку в незшитому вигляді накидали на голову, і вона звисала спереду і ззаду однаковими частинами. Іншим варіантом носіння цього убору був своєрідний довгий капюшон, зшитий на «живу» нитку по одній з довгих сторін складеного навпіл шматка ошатної цупкої тканини. Головним призначенням цього убору нареченої була апотро-

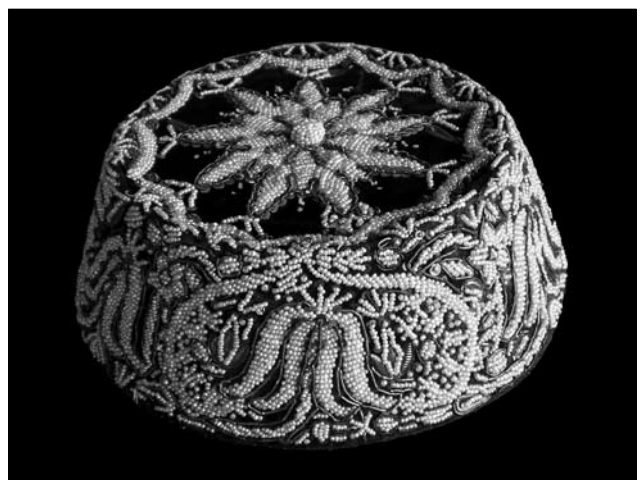
³ О, Пророк! Скажи твоїм дружинам, твоїм дочкам і жінкам вірян-чоловіків, щоб вони опускали на себе (або зближували на собі) свої покривала. Так їх будуть легше впізнавати (відрізняти від рабниць і блудниць) і не піддадуть образам. Аллах — Прощаючий, Милосердний (Сура 33, аят 59) [12, с. 320].

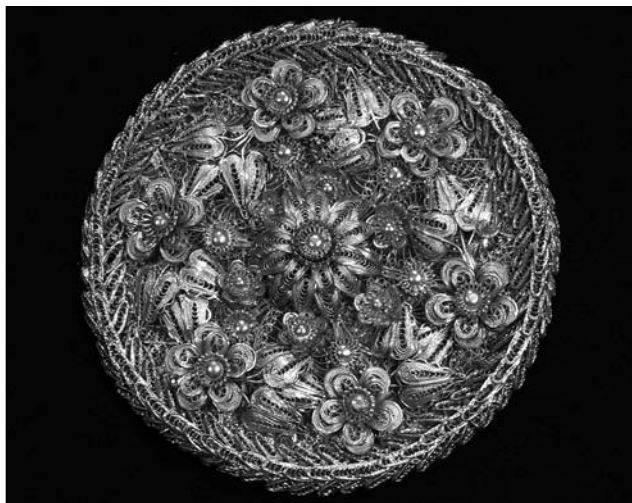
Іл. 3. Традиційна феска алтын фес. З фондів Музею історичних коштовностей України

Іл. 4. Традиційна феска михламали фес. З фонду Кримськотатарського Музею мистецтв. Крим. Сімферополь

Іл. 5. Феска, вишита перлами інджі фес

Іл. 6. Верхівка з дорогоцінного металу на традиційну жіночу шапочку тепелік. Ажурна об'ємна філігрань. З фондів Музею історичних коштовностей України

пейна функція — своєрідний непроникний «щит» під час багатолюдних урочистостей, коли, за традиційними віруваннями, могли наврочити недоброзичливці і наслати порчу темні сили.

До другої групи жіночих головних уборів входить єдиний предмет, — це оксамитова шапочка **фес** / дал-фес, на степовому діалекті *пес*. Вона має жорстку форму усіченого конуса, рідше циліндричну форму типу «таблетки». Традиційна кольорова гама цієї жіночої шапочки: бордовий (найчастіше), темно-червоний / вишневий / пурпуровий або синій кольори. Траплялись також фески фіолетові, зелені, темно-коричневі або кольору морської хвилі *деніз тюсю* (від *деніз* — море, *тјус* — колір). Найпоширенішою тканиною був оксамит, але зрідка їх шили також з атласу. Висота фесок варіювалася: від 6 до 9 см, причому, за свідченнями наших інформантів, нижчі фески носили на південному березі, вищі — в районі Байдарської долини. Налічувалась величезна кількість видів прикрас фесок: від обов'язкових золотих монеток, які нашивались різноманітними способами, до вишивки всієї поверхні шапочки в техніці високого шиття золотом *михлама*. Іл. 3, 4. Витончений вигляд мали фески, візерунчасто вишиті перлами, імовірно з Гезлева (Євпаторія). Іл. 5.

Необхідно уточнити, що фески носило все жіноче населення Криму, від маленьких дівчаток до жінок похилого віку. Відмінність фесок літніх жінок — у відсутності будь-яких прикрас. Манера носіння

фесок полягала у невеликому нахилі вперед і вправо, найчастіше саме з правого боку була і багата китиця — *пускуль*. Китиця могла бути як одиночною, так і подвійною, потрійною. Одним з варіантів прикраси фесок південного берега Криму була золота бахрома по всьому діаметру шапочки. Додатковою, і в минулому обов'язковою, прикрасою була накладка на ділянці фески *тепелік*, виконана із золота/срібла в техніці ажурної об'ємної філіграні [6, с. 283]. Іл. 6. Набагато рідше зустрічаються види *тепелік*, виконані у вигляді пластини-чеканки, прикрашеної кольоровим склом.

Цікаві відомості ми отримали від мешканки одного з сіл гірського Криму (Ф. Касич, 1921 р. н., с. Ускут, східний берег Криму). За її спогадами, у селі носили прикрашені шовковою стрічкою фески, що кріпились із заднього боку шапочки у вигляді банта з довгими, низько звислими кінцями. Колір оксамиту, з якого були зшиті фес і банти, збігався тон в тон, найчастіше — червоний. Поза тим, декор фески був традиційним, тобто спереду нашиті золоті монетки, а зверху укріплена дорогоцінна пластина *тепелік*. Нам видається це результатом культурної дифузії, оскільки на сезонну роботу в Крим приїжджало багато українок, і місцеві мешканки цілком могли перейняти цей яскравий елемент українського головного убору, додавши його на традиційну феску.

Одним з незвичайних елементів головного убору, який викликає великий інтерес, є *манлай хапах* (від *манлай* — чоло, *хапах* — кришка), невідома деталь, про яку розповів уродженець степової частини Криму (Р. Аміров, 1930 р. н., Джумайляккою). За описами інформатора, це була пов'язка у формі вінця на жорсткій підкладці, у вигляді корони із зубчастим краєм, вишита золоченими нитками по оксамиту. Кріпилась вона до лобової частини неприкрашеної фески. Нижній край вінця опускався до брів, а верхній закривав феску, висота у центрі була близько 15 см. За поясненням інформатора, це було окрасою бідних дівчат, які не мали змоги прикрасити феску золотими монетами. Цілком можливо, що цю самостійну деталь-прикрасу бідні дівчата позичали одна одній, на відміну від фески, яка у кожній дівчини була особистим головним убором та з етичних і гігієнічних міркувань передаватися не могла.

Окремого дослідження потребує самостійний елемент в комплексі жіночих головних уборів *баш алтин* (від *баш* — голова, *алтин* — золото), який становить пов'язку з пришитими золотими монетами по нижньому краю і великої розеткою в центрі, оскільки конкретних даних про манеру його носіння у нас недостатньо.

Чоловічі головні убори

Судячи з літографій XVII—XVIII ст. і спираючись на відомості нарративних джерел, можна зробити висновок, що чоловічі головні убори кримських татар до середини XIX ст. зазнали значних змін. Відійшли у минуле високі круглі, часто зеленого кольору, сукняні шапки з хутряним околищем (*кауук*, *бьорк*) [8, с. 347]. Натомість прийшла популярна до теперішнього часу каракулева шапка циліндричної форми з назвою *татархаллах*, тобто татарська шапка. Іл. 7. Шили *татархаллах* з шкурки новонароджених ягнят, коли висота ніжного хвилястого хутра була мінімальною. Колір шапки часто був чорним, але побутовали також шапки з сірого та коричневого каракулю. Висота тулії шапки була не менше 16 см, верхню частину її шили конусоподібною, яку при носінні втискали всередину. Такий крій давав змогу за необхідності натягнути шапку глибше на голову. Чітка форма шапки досягалася за рахунок прошитої частою стьожкою ватяної підкладки. Варіантами традиційного крою, коли тулія по всьому колу має однакову висоту, були шапки з піднесеним ззаду бортиком або зі складно скроєним денцем, що утворює своєрідну кишеню. Носіння такого головного убору було поза сезонним, і тільки в межах дому його змінювали на *тахьє* — легку шапочку круглої форми, зшити з бавовняної тканини. У давніших зразках, відомих за образотворчими джерелами, денце хутряних шапок шили із сукна / шкіри і прикрашали вишивкою / аплікацією? [10, с. 222].

Варіант чоловічої фески в Криму також був присутній, — з бордового або чорного сукна класичної конусоподібною форми. Це був головний убір місцевої інтелігенції, яка отримала освіту в Туреччині.

Суто зимовим головним убором був капюшон *башлих*, шитий з сукна або в'язаний з товстих вовняних ниток [6, с. 284]. Башлик мав зав'язки, якими він закріплювався на шії. Башлик можна було

Іл. 7. На літографії 1862 р. Паулі «Сім'я кримських татар та мулла», всі зображені в традиційних головних уборах: у мулли (праворуч) — чалма сарих, на чоловікові — халлах, на жінці — фес та фередже, у дівчинки — також фес, у хлопчика — тьобетейка тахьє

пристебнути до *чекменю* (верхній сукняний одяг на кшталт плаща) або носити з іншим одягом, наприклад, з хутряним кожухом.

Головним убором пастуха була велика хутряна гостроверха шапка з довгим і «кошлатим» ворсом *чабан* [7, с. 219].

Убір з шапки циліндричної або круглої форми з навитою поверх неї чалмою *сарих* був приналежністю служителів культу, а також мусульман, які вчинили паломництво *хадж* до Мекки. Чалма зазвичай була зі світлих легких тканин на тлі контрастної нижньої основи. Іл. 7.

Дитячі головні убори

Дитячий костюм включно з головними уборами у багатьох деталях (склад, крій) повторював костюм дорослих і також розрізнявся за статтю. Дівчатка з семи років вдома починали носити хусточки, святковим головним убором у них також були фески. Фески дівчаток заможних батьків були багато оздоблені, тому, що за національним світоглядом, дівчинка при народженні — вже наречена. Іл. 8. Однак, в декорі дівочих фесок частіше, ніж у дорослих, була наявна обшивка золотним галуном *шерт*. *Шертлі*

Іл. 8. Листівка поч. XX ст. «Типи кримських татар». Дівчатка в традиційно прикрашених фесках

Іл. 9. Листівка початку XX ст. «Типи кримських татар». Діти в традиційних головних уборах. На дівчинці — алтин фес, на хлопчику — татар халпах

фес, тобто феска, прикрашена галуном, означала дитячий головний убір.

Хлопчикам, залежно від стану сім'ї, шили такі ж хутряні шапки *халпах*, як і дорослим, а вдома дитина ходила в легкій шапочці *тахьє*. Іл. 9.

Проведена класифікація традиційних жіночих, чоловічих і, вперше, дитячих головних уборів кримських татар, поширених на початку XIX — в першій чверті XX ст., з введенням національних термінів, дає змогу зробити висновки:

На підставі матеріалів, наявних у відкритому доступі, ми розділили всі головні убори на дві основні групи, в яких домінуючими ознаками є матеріали і форма, нерозривно пов'язані між собою.

Традиційними матеріалами для виготовлення національних головних уборів були домоткані матеріали з льону / бавовни / шерсті, місцевого вироблення сукно / шкіра / хутро / каракуль, а також привізні оксамит та атлас. Основна частина жіночих уборів була з м'яких тканин, і тільки шапочка

фес мала жорстку форму. До речі, вона була найкоштовнішим предметом серед комплексу жіночого костюма. Головні шалі були багато прикрашені у вигляді візерункового ткацтва і вишивки. Особливе місце серед них займала ритуальна шаль *марама*, яку надягали в особливих випадках поверх нижньої хустки. Дитячі головні убори повторювали в своїх основних рисах матеріали і декор дорослих аналогів.

Безпосередньо на голову пов'язували / надягали жіночі головні убори — хустки і фески, а чоловіки — шапки, тюбетейки. Верхніми головними уборами жінок були шалі та хустки великих розмірів, а у чоловіків — башлик, а також хутряна шапка, яку взимку одягали поверх тюбетейки.

На початку XIX — в першій чверті XX ст. різноманітні головні убори кримських татар були більш знаком релігійної атрибуції та соціального статусу, ніж просто частиною національного костюма. Наразі зберігся тільки традиційний головний убір *халпах* в чоловічому одязі, та в останнє десятиліття стають популярними фески і головні шалі для молодих дівчат, які розглядають їх як своєрідний символ національної приналежності і патріотизму.

1. Аблаєва У.О. Традиционная крымскотатарская вышивка / У.О.Аблаєва // Сборник материалов XVII Международной научной конференции. — Санкт-Петербург, 2014. — 571 с.
2. Аблаєва У.О. Традиционный мужской костюм крымских татар. К вопросу региональной специфики / У.О. Аблаєва // Збірка наукових праць. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання». — Одеса : КП ОМД, 2013. — 574 с.
3. Аблямито́ва Л. Традиционный костюм крымских татар середины — начала XX столетия: типология, региональная специфика, художественные особенности / Л. Аблямито́ва. — Киев, 2011. — С. 240. — (Рукопись диссертации).
4. Аблямито́ва Л. Головные уборы крымских татар XIX — начала XX веков / Л. Аблямито́ва // Збірник наукових праць «Матеріали до української етнології». — Вип. 6 (9). — Київ, 2007. — С. 28—31.
5. Каралезли Х. Старинный обычай татарского заручения и свадьбы в деревнях Дерекой, Ай-Василь, Аутка Ялтинского района / Х. Каралезли // Забвению не подлежит. — Казань, 1992. — С. 230.
6. Куфтин Б. Южнобережные татары Крыма / Б. Куфтин // Крымские татары. Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре. — Симферополь : ДОЛЯ, 2005. — 575 с.

7. Марков Е.Л. Очерки Крыма: Картины крымской жизни, истории и природы / Е.Л. Марков. — Санкт-Петербург ; Москва : Т-во М.О. Вольф, 1902. — 520 с.
8. Паллас П.С. Общие замечания о полуострове Крыме / П.С. Паллас // Крымские татары. Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре. — Симферополь : ДОЛЯ, 2005. — 575 с.
9. Петренко Л.В. Сборник статей (по материалам научно-теоретических конференций) / Л.В. Петренко. — Симферополь : Козьбайдын, 2010.
10. Полное географическое описание нашего отечества / под редакцией В.П. Семенова-Тян-Шанского. — Санкт-Петербург, 1910. — Том XIV. Новороссия и Крым. Глава В. Татары. — С. 219—222.
11. Рославцева Л.И. Одежда крымских татар конца XIX — начала XX в. / Л.И. Рославцева. — Москва : Наука, 2000. — 149 с.
12. Священный Коран / перевод смыслов Э. Кулиева. — Симферополь, 2014. — 480 с.
13. Чепурина П.Я. Орнаментальное шитье Крыма / П.Я. Чепурина // Всесоюзное кооперативное объединенное издательство. — Москва ; Ленинград, 1938.
14. Ablayeva Ulviye. Marama, serbenti, ferece, fes. Qirimtatar qadinlarnin basortuleri / Ulviye Ablayeva. — Nenkecan, 2013. — № 10. — S. 36—39.
15. Arpinarli H.F., Basaran F.N. Kirim kültüründe maramalar. — <http://www.millifolklor.com>.

Ulviye Ablayeva

THE TRADITIONAL HEADGEARS
OF THE CRIMEAN TATARS:
ON THE PROBLEM OF CLASSIFICATION

The paper deals with the problem of classification of the Crimean Tatar traditional headgears: women, men and children. The research is based both on the narrative and visual sources of XVIII—XX centuries, as well as on the personal field materials of the author. All the well-known names of headgears are mentioned, most of which are irrevocably lost.

Keywords: Crimean Tatars, headgears, classification, terminology.

Ульвие Аблаева

ТРАДИЦИОННЫЕ ГОЛОВНЫЕ УБОРЫ
КРЫМСКИХ ТАТАР:
К ПРОБЛЕМЕ КЛАССИФИКАЦИИ

Статья посвящена проблеме классификации крымско-татарских традиционных головных уборов: женских, мужских и детских. В основу исследования легли нарративные и изобразительные источники XVIII—XX столетий, а также личные полевые материалы автора. Приводятся все известные названия головных уборов, многие из которых к настоящему времени бесповоротно утрачены.

Ключевые слова: крымские татары, головные уборы, классификация, терминология.